

GECSÉNYI LAJOS

Bécsi fiaskó

Diplomácia az állambiztonság árnyékában:
a „Teleki–Kertész-ügy” – 1958*

Az 1956. októberi forradalom leverését követő egy esztendőben a Kádár-kormánynak a külpolitikai mozgástér növelésére, az elszigeteltség lazítására irányuló törekvéseiben fontos helyet kapott a semleges Ausztria.¹ Igaz, a semlegesség nem jelentett többet, mint kívülállást a katonai szövetségi rendszereken, ám Ausztria még így is olyan lehetőségeket kínált, mint a közvetlen kijárási a nyugati világ felé a szomszédságból adódóan. Ez pedig minden más körülményt felülírt. Az Ausztria felé nyitás irányába hatott a szovjet politika által hangoztatott enyhülés és ezzel összefüggésben a magyar kormány kitörési igyekezetének támogatása is. Miként elősegítette azt Ausztria változatlanul kényes politikai helyzete: a moszkvai döntéshozókra figyelés kényszere. A kölcsönös érdekelttség a gazdasági kapcsolatok javításában, a hajdani közös múltból adódó személyes ismeretségek ugyancsak a párbeszédre ösztökéltek. A kapcsolatok alakulását ugyanakkor több bilaterális jellegű negatív tényező befolyásolta: a forradalomban való osztrák „bűnrészesség” szovjet–magyar vádja, a „két világot” elválasztó „vasfüggöny” újraépítése, a menekültek ügye és a korábbról örökölt vagyonjogi vita komoly súllyal estek latba. Mindezeket tetézte, hogy a magyar kormány a forradalom leverését követően, felhasználva az 1940-es évek végétől kiépített ügynöki hálózatát, még intenzívebbé tette titkosszolgálati ausztriai tevékenységét. Ennek bázisát, miként a többi szatellit ország esetében is, a diplomáciai és részben a külkereskedelmi képviselő jelentette, ahol a több mint tucatnyi diplomata döntő része a szolgálatok aktív vagy alkalmi munkatársa volt.

A kiütkeresés buktatói 1957 folyamán számos formában tapasztalhatók voltak.² A nyugati államok egyöntetű összezárása a magyarkérdésben és az osztrák kormány polgári-szocialista nagykoalíció nyugvó törékeny belpolitikai egyensúlya nem engedte meg, hogy Ausztria látványos engedményeket tegyen a Kádár-kor-

* A tanulmány az OTKA K 78003. sz. kutatási projektje keretében készült.

1 Az 1956 után útjait kereső magyar külpolitikáról ld. *Békés Csaba*: Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztüztüében, 1945–1990 c. gyűjteményes kötetét (Gondolat, Bp., 2004. 237–240.).

2 Ld. *Gecsényi Lajos*: Kiütkeresés. Konfliktusok és konfliktus-megoldási próbálkozások Budapest és Bécs között 1957-ben. In: *Pártok, politika, történelem. Tanulmányok Vida István egyetemi tanár 70. születésnapjára*. MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, Bp., 2010. 189–207.

mánynak. Ámde a visszatérően érzékelhető szovjet nyomásgyakorlás és az akna-robbanásoktól, lövöldözéstől hangos országhatár kérdésének nyomasztó súlya világhosszá tettek az osztrák kormány számára, hogy a merev elzárkózás csak zsákutcát jelenthet. A presztízsszempontoktól sem mentes huzavona így végül mégis elvezetett oda, hogy 1957. november 8-án Bécsben munkatalálkozóra került sor Leopold Figl és Horváth Imre külügyminiszterek között. A megbeszélések megerősítették a felek tárgyalási szándékát, ám a megvalósításról vallott, alapvetően eltérő nézetek nagyon gyorsan megmutatták, hogy sok még az „eltakarítandó cserép”³ a két ország között. A magyar fél kormány szintű (legalább miniszterhelyettes vezette) bizottság keretében képzelte el megvitadni az általa javasolt témákat, mindenekelőtt a fiatalos magyar menekültek kiadásának kérdését, a kereskedelem fejlesztését, továbbá a sport- és kulturális kapcsolatokat, az államközi közlekedés fejlesztésének lehetőségeit. Azaz olyan szintre kívánta emelni a tárgyalásokat, amely egyértelműen dokumentálta volna a Kádár-kormányval szembeni politikai elzárkózás áttörését, mégpedig éppen a forradalom következményeivel kapcsolatos kérdéskörökben. Puja Frigyes bécsi magyar követ (aki egyébként előzetesen ellenezte Figl és Horváth találkozóját)⁴ és Szergej Lapin szovjet nagykövet egyeztetésén Lapin, miközben a szovjet vezetés támogatásáról biztosította partnerét, visszafogottságra és kompromisszumkészségre intette a magyarokat. A javaslat lényege az volt, hogy ne zárkózzanak el a határprobléma napirendre vételétől, ami az osztrák fél számára elsődleges kérdés volt.⁵ Megjegyzéseit láthatóan figyelembe is vették, és az osztrákoknak november 25-én átadott emlékeztető már tartalmazta a témakört.⁶ Azt, hogy a szovjet diplomácia mily figyelemmel kísérte az ügyet, mi sem jelezte jobban, mint Lapin nagykövetnek az emlékeztető átadásának másnapján Puja Frigyesnél tett tájékoztató látogatása – nem utolsósorban attól is vezetve, hogy információkat kapjon Julius Raab kancellár hosszabb ideje tervezett moszkvai látogatásának előkészítéséhez. A tervezett moszkvai út egyébként abban a hitben ringatta a magyar diplomatákat, hogy az osztrákok a szovjet nyomás hatására nem tudnak majd kitérni a tárgyalások megkezdése elől. Az Ausztriával szembeni magyar magatartás változásait híven tükrözik a külügyminisztérium által az MSZMP Politikai Bizottsága számára készített jelentések és határozattervezetek is, melyekben a kapcsolatok rendezésére irányuló szándék hol nagyobb, hol kisebb hangsúllyal és konstruktivitással szerepelt.⁷

3 Walter Peinsipp budapesti osztrák követ visszatérően idézett megfogalmazása a forradalom következményeiről.

4 Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez. 1956–1964. Szerk. Gecsényi Lajos. MOL, Bp., 2000. 77. (23. sz. dokumentum). Puja Frigyes jelentése. 1957. nov. 7.

5 Magyar Országos Levéltár (= MOL) XIX-J-36-a Bécsi követség iratai 134/36/szt./1957. Puja Frigyes jelentése. 1957. nov. 14.

6 Uo. 12/18/szt./1957. Puja Frigyes jelentése. 1957. nov. 26. Melléklet.

7 A dokumentumokat közli *Vida István: Az MSZMP Politikai Bizottságának 1958. január 15-ei határozata a Külügyminisztérium munkájáról (Forrásközlés)*. In: Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára. University Press, Pécs, 2000. 636. és 643.

A bécsi külügy viszont a magyar állásponttal szemben jószerével csak a „veszélytelen határ” megteremtéséről akart diplomáciai szinten egyeztetni, és határozottan elzárkózott a magasabb szintű megbeszélésektől. Ezt Franz Grubhofer néppárti belügyi államtitkár – Julius Raab kancellár bizalmasa, aki a magyar állambiztonság (általa nem azonosított) egyik titkos munkatársának részvételével már hónapok óta titkos megbeszéléseket folytatott Puja Frigyessele – november végén világosan a magyar követ tudomására hozta.⁸ Azt, hogy az Osztrák Szocialista Párt több vezetője sem lelkesedik a Kádár-kormánnyal folytatandó megbeszélésekért, Puja már korábban is jól tudta és jelentette Budapestnek.⁹ Ezt közvetve Oskar Helmer belügyminiszternek, a párt elnökségi tagjának a novemberi pártkongresszuson elmondott hozzászólása csak megerősítette.¹⁰

A vita a következő hetekben is folytatódott a majdani megbeszélések súlyponti kérdéseiről és kereteiről, miközben Sebes István miniszterhelyettes már december 7-én utasítást adott a tárgyalási anyag összeállítására.¹¹ Ám közeledés nem történt, sőt az osztrák diplomácia felelevenítette a magyar kormány által az „ellenforradalomról” kiadott „fehér könyvek” IV. kötetében hónapokkal korábban közzétett újabb Ausztria-ellenes rágalom kérdését.¹² Ez a valójában közvetett támadás láthatóan fogódzót szándékozott adni a tervezett tárgyalások elodázásához.¹³

A diplomáciai szándékok, pontosabban a nagyon lassan formálódó bizalmi légkör gyengítéséhez rövidesen az osztrák belügy is tevőlegesen hozzájárult. 1958. január 2-án a Szocialista Párt könyvomatatos lapja, a *Szocialistische Korrespondenz* „Kádár kémjei köztünk vannak” címmel arról számolt be, hogy megélenkült a magyar ügynökök tevékenysége Ausztriában, akiket a követség épületéből irányítanak, és megbízójuk a magyar menekültek ügyeivel foglalkozó

8 MOL XIX-J-36-a 134/42/szt./1957. Puja Frigyes jelentése. 1958. nov. 29. „[Grubhofer] Mindjárt megjegyezte, hogy ő nem tartja lehetségesnek, hogy most egy osztrák kormánytag elutazzon Budapestre és ott tárgyaljon. Ez szerinte most nem megy.” Grubhofer és Puja között március óta folytak megbeszélések Franz Grabner kereskedő és Pollák Andor kereskedelmi képviselő (fn. „Kardos”) közvetítésével.

9 Uo. 12/15/szt./1957. Puja Frigyes jelentése. 1957. nov. 16. Puja 30 évvel később megjelentetett memoárja változatlanul ebben az értelemben ír a korabeli helyzetről. *Puja Frigyes: A szedőszekrénytől a miniszteri bársonyszékig*. Népszava, Bp., 1988. 189.

10 Arbeiter Zeitung 1957. nov. 24. 2. A következetesen antikommunista Helmer, aki számos alkalommal kifejezésre juttatta a magyar forradalom iránti rokonszenvét, elsőként szolt hozzá Bruno Pittermann pártelnök referátumához, és csak a magyarországi helyzettel foglalkozott.

11 MOL XIX-J-1-j Ausztria 1945–1964 4/b 005514/1957. Az utasítás kiadására Beck István követségi tanácsos felterjesztése alapján került sor, aki hangsúlyozta, hogy az anyag elkészítése mindenképpen hasznos, mert „a világpolitika jelenlegi alakulása mellett előbb vagy utóbb ilyen jellegű magyar–osztrák tárgyalásokra sor kerül”.

12 Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. IV. Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala, h. é. n. 26–27. – *A France Nouvelle* c. lapnak a budapesti osztrák követséggel foglalkozó cikkét vették át faksimilében. Egy esetleges osztrák tiltakozásról Grubhofer államtitkár már november 25-én beszélt Pujának. (Ld. a 8. jz.-et.)

13 Iratok i. m. (4. jz.) 87–89. (25. sz. dokumentum). Puja Frigyes jelentése Beck István tanácsos és Simon Koller, a Külügyi Hivatal politikai igazgatója helyettesének beszélgetéséről. 1957. dec. 10.

Hámori József követségi attasé.¹⁴ Az írást átvette a tekintélyes *Arbeiter Zeitung*,¹⁵ majd a következő napon a kormány hivatalos lapja, a *Wiener Zeitung*¹⁶ és a *Die Presse*¹⁷ ugyancsak közölték a történetet, és beszámoltak a Mahart bécsi kirendeltségének és a Dunán közlekedő magyar hajóknak a kémkedésben játszott szerepéről, osztrák állampolgárok és a hazatérni szándékozó menekültek be- szervezéséről, az emigráns egyesületek elleni aknamunkáról, katonai, csendőrségi és vámőrségi adatgyűjtésről, továbbá egy csehszlovák állampolgár elrablásában való magyar közreműködésről. Mindkét újság követelte a dunai hajózás rendőrségi ellenőrzésének szigorítását Hainburg és Bécs között, a *Die Presse* pedig felvetette Hámori kiutasításának lehetőségét is. A tekintélyes polgári lapban január 4-én az egyik szerkesztő, Adam Wandruszka (a későbbi ismert történész-professzor) a kémkedés céljairól, veszélyeiről írt vezércikket.¹⁸ Az ügy ilyen tálalása akár az osztrák belügy visszavágásának is tekinthető lett volna az 1957 októberében Magyarországon kirobbant, Franz Melchart vámtisztviselő elleni kémkedési ügy miatt:¹⁹ annak jelzése, hogy a kémelhárítás tisztában van a diplomáciai fedésben dolgozó magyar állambiztonsági tisztek tevékenységével.

A magyar követség január 2-án este táviratban, másnap jelentésben tájékoztatta Budapestet az esetről, melyet Helmer belügyminisztertől kiinduló provokációnak minősített, és céljaként a tárgyalások megakadályozását, a menekültek hazatéréstől való elriasztását, a hajózási kirendeltség (Sipos György kirendeltségvezető) ellehetetlenítését és a követség kompromittálását jelölte meg. Ugyanakkor öntevékenyen magyarázatot kértek a Ballhausplatzon, és mozgósította a Néppárt egyes tisztségviselőivel (ez esetben Seidllel, az ÖVP főtitkárhelyettesével) meglévő informális kapcsolatait is, s egyben – úgy tűnik, hogy a szovjet diplomatákkal is konzultálva²⁰ – nagyon határozott fellépést javasolt Béccsel szemben, beleértve egy Budapesten szolgálatot teljesítő osztrák diplomata esetleges kiutasítását is.²¹ A nagy lendülettel indult osztrák sajtókampány azonban szinte pillanatok alatt elaludt. Olyannyira, hogy érdemben sem a magyar külügy, sem a hazai sajtó²² nem tudott reagálni a történetekre.

14 Die Spione Kadars sind unter uns. Die Faden der Agententätigkeiten führen in die ungarische Gesandtschaft. Sozialistische Korrespondenz 1958. jan. 2.

15 Die Spione Kadars sind unter uns. Arbeiter Zeitung 1958. jan. 2. 2.

16 Die Donau im Dienste der Spionage. Wiener Zeitung 1958. jan. 3. 2.

17 Spionagezentrale Kadars in Wien. Die Presse 1958. jan. 3. 1.

18 Spionage in Österreich. Die Presse 1958. jan. 4. 1.

19 Iratok i. m. (4. jz.) 17. (Bevezető).

20 Erre utalnak Puja jelentéseinek homályos megfogalmazásai. Beck fellépésének helyességét indokolva így fogalmazott: „Mi ezt nem csupán a mi kezdeményezésünkre tettük, ezt barátaink is javasolták.” (MOL XIX-J-36-a 14/2/szt./1958. Puja Frigyes jelentése. 1958. jan. 17.); „És ha nem jött utasítás oda fordultunk, ahol valami tanácsot kaphattunk – és megkaptuk ezt a tanácsot.” (uo. 14/4/szt./1958. Puja Frigyes jelentése. 1958. febr. 8.).

21 Uo. 14/4/szt./1958. Puja Frigyes jelentése. 1958. jan. 3.

22 A *Magyar Nemzet* „Bécsi könyvomas provokációs híre...” címmel közölt egy rövid hírt 1958. január 4-én (3.), melyben a Mahart-kirendeltséggel kapcsolatos vádak ismertette.

Láthatóan egyik külügynek sem volt érdeke, hogy hosszú időre elvágja az éppen csak kezdeti stádiumban lévő közeledés útját. Erre utalt osztrák részről Simon Kollernek, a Politikai Osztály helyettes vezetőjének „szigorúan magánemberként”²³ már január 3-án a nála magyarázatot kérő Beck István tanácsos előtt tett kijelentése, mely szerint az osztrákok számára ismert, hogy „az összes népi demokratikus követségek egyik főfeladata a kémkedés, illetve annak elősegítése, ami a tulajdonképpeni diplomata beosztottak tudta nélkül történik”. (Kiemelés tőlem – G. L.) Ezzel nyilvánvalóan felmentést kívánt adni önmaguknak, éppúgy, mint esetleges informális elhatárolódási lehetőséget a külképviselet számára. Beck (1945–1948 között az államvédelem tisztje) ez utóbbinak „érthetően” még a gondolatát is elutasította.²⁴

Szinte egyedülálló módon a budapesti külügy politikai osztálya sem azonosult a bécsi követségnek a Hámori-ügyben képviselt „harcos” véleményével. Sem Beck intervenciójával, sem a kiutasítás gondolatával, bár láthatóan korántsem attól félve, hogy ez akadályokat gördít a tárgyalások elé. A Forgács Egon osztályvezető által Puja jelentéseire küldött válasz, mintegy a jövőbe látva, arra hivatkozva intett visszafogottságra, hogy az osztrákok „egy számukra kedvező pillanatban az egész akciót újra fel akarják eleveníteni”. A kiutasítás gondolatát pedig a két követségnek a magyar fél számára kedvezőbb létszámaránya miatt nem tartotta célszerűnek.²⁵ Hogy ehhez mit szölkáltak Budapesten az állambiztonság vezetői, egyelőre nem tudhatjuk. Azt viszont igen, hogy a budapesti rendőrség január folyamán ismételten zaklatni kezdte Walter Peinsipp osztrák követet, akit Puja már január 3-án azzal vádolt, hogy ő is egyike az ügy kirobbantóinak.²⁶

Bármennyire is sikerült látható következmények nélkül elsimítani a Hámori-ügyet és a hozzá kapcsolódó problémákat, az aligha volt kétségbe vonható, hogy az osztrák kémelhárítás „képben van”: tisztában van a magyar diplomaták titkosszolgálati működésével. Nyilvánvalóan az sem volt titok, hogy a magyar menekültekkel foglalkozó követségi tisztviselők – nem csupán Hámori, de Kalmár Sándor I. osztályú követségi titkár és Kállai László attasé²⁷ is –, továbbá Esztergályos Ferenc (fedőneve „Sas”) I. osztályú követségi titkár (Bécs: 1957.

23 A diplomáciai társalgás bevett fordulata annak jelzésére, hogy a közlés nem hivatalosan történik.

24 MOL XIX-J-36-a 14/1/szt./1958. Puja Frigyes jelentése. 1958. jan. 13.

25 Uo. 14/3/szt./1958. A külügy 0087/2/1958. sz. leirata.

26 Uo. 14/szt./1958. Puja Frigyes jelentése. 1958. jan. 3. és uo. 8/szt./1958. Puja Frigyes jelentése. 1958. jan. 21.

27 Az osztrák elhárítás 1958. február 2-án kelt feljegyzésében sajtóhírekre hivatkozva rögzítette mindkettőjük titkosszolgálati tevékenységét és ügynökei révén a személyleírásukat. (Österreichisches Staatsarchiv [Bécs], Archiv der Republik [= ÖStA AdR], BKA/AA Pol. II. 1958. Ungarn 2. GZ 545.756.) Kalmár Sándor alezredestől: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (= ÁBTL) 2.8.2.1. 2436. Kalmárt 1957 szeptemberében helyezték ki, és 1959 augusztusában tért haza. Kállai László századosról: uo. 183. Ő is 1957 szeptemberében került Bécsbe és 1958 júliusában tért haza. Kihelyezésük adatait a Külügyminisztérium Személyügyi és Oktatási Főosztálya Sz/X/64/00. sz., 2000. július 4-én kelt, Geccsényi Lajosnak küldött leveléhez mellékkelt kimutatásból közöljük.

május 27–1960. április 20.)²⁸ a Belügyminisztérium II/3. osztályának, azaz a hírszerzésnek a tisztjei. Fennállt tehát a lehetősége, hogy ez a tudás bármikor ismét politikai eszközzé váljon. Nem volt véletlen, hogy Puja egyik jelentésében javasolta Hámori belátható időn belül történő hazahívását,²⁹ míg június folyamán Maximilian Pammer miniszteri tanácsos, a kémelhárítás vezetője figyelmeztette immár nyomatékosan Beck Istvánt és Rác Lajos követségi titkárt a Sipos György Mahart-kirendeltségvezetővel (1953-tól a hírszerzés tisztje)³⁰ szembeni bizonyítékok tömegére.³¹ Ezek alapján tagadták meg vízuma meghosszabbítását, és kellett a nyár folyamán hazatérnie.

Tekintettel a magyar–osztrák kapcsolatok javítására tett erőfeszítésekre, ilyen helyzetben a magyar titkosszolgálatoktól legalábbis visszafogottságot lehetett várni. Ez ugyan nem zárta volna ki az osztrák akciókat, de csökkentette volna a hatásukat. Az, hogy a belügy mégsem gondolt ausztriai tevékenységének mérséklésére, egyértelműen a magyar vezetés kemény vonalának számlájára írható. Az eltérő nézetekbe, a vélemények ütközésébe két jelentős nemzetközi esemény enged némi bepillantást.

1958. február végén a budapesti csehszlovák nagykövetség jegyzékben közölte a magyar külügyminisztériummal, hogy március 25–28. között „bizalmas” értekezletet rendeznek Prágában, melyen a nyugati („kapitalista”) országok irányában folytatott tájékoztatómunka és kulturális tevékenység kérdéseit vitatják meg. A tanácskozáson, melyre a művelődésügy és a tömegtájékoztatási szervek vezetőit hívták, három tematikus és egy „ország” szekcióban tervezték a téma megtárgyalását. Az osztrák és (nyugat)német szekcióban az Ausztriáról szóló bevezető előadást már előzetesen a magyarokra osztották.³² A felkészülésre rendelkezésre álló rövid időben a külügy nyugat-európai osztálya és az MSZMP KB Agitációs-Propaganda Osztálya három referátumtervezetet készített. A dokumentumok tartalma természetesen bővebb elemzést igényel, ám annyi megállapítható, hogy a Majdik Zoltán osztályvezető és Taraba János osztrák referens nevével jegyzett első külügyi összefoglaló bőségesen átvette és felerősítette mindazokat a vádakokat, amelyeket Ausztriával mint a semlegessé-

28 Esztergályos 1947-ben került a politikai rendőrséghez (államvédelmi osztály), 1951-től a Magyarok Világszövetségénél dolgozott. 1957 januárjától Bécsben a Hazatelepítési Bizottságot vezette. Itteni szolgálata idejéről a hivatkozott külügyi kimutatás ad tájékoztatást. Fedőnevét, ami bizonyító erejű, az állambiztonsági iratok alapján tudtuk megállapítani. Az osztrák hadügyminisztérium hírszerző csoportja 1958. július 4-én kelt feljegyzése szerint Esztergályos sajtóattaséként hírszerző tevékenységet folytatott. (ÖStA AdR BKA/AA Pol. II. 1958. Ungarn 2. szám nélkül.)

29 Erre 1958. május 31-ei határidővel került sor.

30 ÁBTL 2.8.2.1. Központi fogyatéék 2. 1969-ben alezredesi rangban ment nyugdíjba.

31 ÁBTL 3.2.4. K-232/1. Jelentés a Pammerrel folytatott beszélgetésről. 1956. jún. 30. A jelentést a „Horváth” fedőnevű állambiztonsági titkos munkatárs készítette, aki a követség egyik diplomataja volt.

32 MOL M-Ks 288. fond 32/1958/11. ő. e. 65–75. Nyugat-Németországról az NDK képviselői beszéltek.

get megsértő országgal szemben a magyar politika a forradalmat követően megfogalmazott. Ennek megfelelően javaslatai minden téren a belügyi eszközöket sem kizáró támadó politikára, az emigrációval szembeni fellépés felerősítésére helyezték a hangsúlyt.³³ Hangütésében alig valamivel volt visszafogottabb az a szöveg, amit Szirmai István, az MSZMP KB agit-prop. osztály vezetője küldött át a Központi Bizottság Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának. Ám a március 24-én (a konferencia kezdete előtt egy nappal) Péter János, akkor a külügyminiszter első helyettese által írt levél mellékleteként megküldött új szöveg már alapvetően a pozitívumokra és a téma szakszerű (még ha olykor naivnak is tűnő) megközelítésére koncentrált.³⁴

Ennél számottevően lényegesebb volt, hogy a két világrendszer közötti enyhülés kérdése 1958 tavaszán, miként egy évvel korábban Mikojan miniszterelnök-helyettes bécsi látogatásakor, szovjet viszonylatban is fokozottan előtérbe került. Minden bizonnyal összefüggésben a világpolitikában végbemenő folyamatokkal, a kísérleti atomrobbantások leállítására, a Közép-Európa demilitarizálására vonatkozó szovjet javaslatokkal, vagy éppen a Rapacki-tervvel. Jól tükrözték ezt a Nyikita Hruscsov vezette párt- és kormányküldöttség április 2–10-ei magyarországi látogatása során folytatott megbeszélések. Mind a plenáris tárgyaláson, mind a külügyminiszterek találkozásán érintették ugyanis az osztrák témát.³⁵ Az előbbin, ha hinni lehet a Walter Peinsipp osztrák követ által Bécsbe küldött jelentésben foglalt információknak, Hruscsov ingerülten a magyarok szemére vetette, hogy nem értek el haladást az ügyben.³⁶ A hivatalos magyar feljegyzés szerint Kádár csupán annyit mondott, hogy „az osztrákokkal nem veszekszünk, ebből a szempontból nekünk sokat segített a szovjet diplomácia: úgy látszik, hogy az osztrákok nem akarják a Szovjetunió jóindulatát a bojkottal el-

33 MOL XIX-J-1-k Külügyminisztérium, Adminisztratív iratok, Ausztria 1945–1964 4/bc szám nélkül. Prágai tanácskozás anyaga. 1–18. (3. doboz).

34 MOL M-Ks 288. fond 32/1958/11. ő. e. 251–259. Szirmai István levele. 1958. márc. 15. „A” melléklet: „Az Ausztriáról szóló referátum” és uo. 237–250. Péter János levele. 1958. márc. 24. és melléklete: „Magyar referátum a Német Szövetségi Köztársaság és Ausztria kérdésével foglalkozó albizottság számára”. 1–13.

35 A magyar dokumentumok szűkszavúan rögzítették a megbeszélések idevonatkozó részét. Ld. Két összefoglaló a magyar–szovjet kormány-tárgyalásokról (1958. április). Közli Baráth Magdolna–Feitl István. Múltunk 38. (1993) 173. és 194.

36 Peinsipp május 2-án kelt szigorúan titkos minősítésű jelentésében számolt be egy „bizalmi emberétől” kapott információkról. Őt a következőképpen jelölte: „Miként egy bizalmi embertől, aki Rajk szoros barátja és a párt központi bizottságának tagja volt, és a legszorosabb kapcsolatainak vannak Kádárhoz és csoportjához, szigorúan bizalmasan megtudtam, az Ausztria és Magyarország közötti kapcsolatok mind a plénumon, mind a »szakemberek« között is igen nagy mértékben a megbeszélések tárgyát képezték Hruscsov látogatása alkalmával.” ÖStA AdR BKA/AA Pol. II. 1958 Ungarn 2. GZ 544.406 (548.536). A információk szinte hihetetlen részletességéből megállapíthatóan a „bizalmi ember” a párt vagy a kormány legfelső vezetésével állt kapcsolatban, olykor úgy tűnik, mintha maga is ott lett volna a megbeszéléseken. Azonosítani azonban, bármily fontos volna is a forrás hitelességének ellenőrzéséhez, jelenlegi ismereteink alapján nem tudjuk.

veszíteni”.³⁷ Andrej Gromiko külügyminiszter és Gromov budapesti nagykövet ugyancsak értetlenségének adott hangot az addigi sikertelenség miatt, amire Sík Endre, az új külügyminiszter és Sebes István miniszterhelyettes – de a társalgásba egy-egy megjegyzéssel bekapcsolódott Münnich Ferenc miniszterelnök és Biszku Béla belügyminiszter is³⁸ – az osztrákokra, elsősorban a szocialista párt vezetőire (Helmer belügyminiszterre), Sebes pedig (állítólag Kádár által támogatva) személyesen Peinsipp követre hárították a felelősséget a kudarcokért. Hangsúlyozták, mintha ennek jelentősége lett volna, hogy Helmerre, aki nem szenved Magyarországot, nagy hatással vannak a Kéthly Anna körül gyülekező emigránsok. Hruscsov, aki részletesebben a kereskedelmi kapcsolatok iránt érdeklődött, azzal zárta le a vitát, hogy Raab kancellár nyáron esedékes moszkvai látogatásakor szükség esetén visszatérnek a témára. Ennek fényében a szakértői tárgyaláson Andrej Gromiko külügyminiszter javasolta, hogy a magyar fél előbb fogalmazza meg újjól a javaslatait, mert ez esetben Moszkvában majd emlékeztethetik ezekre az osztrákokat. Érdekes volt itt Sík Endre megszólalása, aki elmondta, hogy a magyarok is követtek el hibákat, és némi jóakarattal rövid idő alatt megoldhatók lennének a problémák. Jelezte, hogy erről akar levelet írni Figl külügyminiszternek. A látogatásról április 8-án kiadott közös közlemény külön bekezdésben foglalkozott – a magyar küldöttség álláspontjaként – Ausztria és Magyarország viszonyával,³⁹ ám az informátor szerint Gromiko és Sík határozott kiállására kimaradt az osztrákokat elmarasztaló megállapítás, helyette a fokozott szovjet egyetértés kapott hangsúlyt. A delegáció tiszteletére adott fogadáson Hruscsov és kísérete, miközben Kádár figyelemre sem méltatta az osztrák követet, szívélyes kézfogással üdvözölte Walter Peinsippet és lányait. Az események fényében talán nem állt messze az igazságtól Peinsipp bizalmi emberének a véleménye, aki szerint a viszony javítását nem annyira a szovjet vezetők hozzák elő rendszeresen, hanem sokkal inkább a magyarok kérik ismételten az ő segítségüket. Másként fogalmazva: a magyar vezetők egy része szovjet támogatással szerette volna „megtörni” az osztrákok ellenállását és rájuk kényszeríteni a követeléseit, miként ezt alsóbb szinten Puja Frigyes és Lapin nagykövet eszmecseréi is mutatták. Peinsipp követ szerint, aki február 14-én külön jelentést szentelt a kérdésnek, a Horváth Imre külügyminiszter halála utáni magyar külpolitika háttérében a Sebes István által meghatározott, minden engedményt és kompromisszumot elutasító, balos koncepció és presztízsszempontok álltak.⁴⁰

37 Két összefoglaló i. m. (35. jz.) 173.

38 A tárgyalásokról készült hivatalos jelentések szerint Biszku nem is volt tagja a magyar delegációnak.

39 „A küldöttség nagy fontosságot tulajdonít azoknak a lépéseknek, amelyeket a Magyar Népköztársaság a szomszédos Ausztriával való kapcsolatainak megjavítása érdekében tesz [...]” – Közös nyilatkozat. Népszabadság 1958. ápr. 10. 1–2.

40 ÖStA AdR BKA/AA Pol. II. 1958 Ungarn 2. GZ 544.924 (545.716). Peinsipp ekkor még azt hitte, hogy Sebes vagy Péter János lesz a miniszter. A jelentést tájékoztatásul, saját kezű felbontásra megküldték a moszkvai, belgrádi, varsói, prágai, szófiai, bukaresti misszióvezetőknek.

Noha Sebes és Puja Frigyes között nemegyszer támadt vita taktikai kérdésekben, ebben az esetben legfeljebb a probléma rugalmas kezelését illetően volt eltérés. Egy héttel a szovjet kormányküldöttség látogatását követően ugyanis Puja részletes jelentést küldött Budapestre a magyar–osztrák viszony időszerű kérdéseiről. A gazdaság, közlekedés, kultúra, sport területére vonatkozó részjavaslatok tömegének felsorolása mellett arra a kérdésre, hogy milyen legyen az Ausztriával kapcsolatos magyar politika, nyomatékosan hangsúlyozta: „Valóban igen nagy fontosságú a béke szempontjából is, és különösen Magyarország szempontjából is, az osztrák–magyar viszony megjavítása. Ezért Ausztriával kapcsolatos külpolitikánk fő célkitűzése az osztrák–magyar kapcsolatok megjavítására kell, hogy irányuljon. A kapcsolatok megjavításának – bár csak lassú és fokozatos megjavításának – a lehetősége megvan. Ehhez az szükséges, hogy kitartó erőfeszítéseket tegyünk ezen az úton, ne engedjük magunkat a különböző provokációk által eltérített a helyes útról, ugyanakkor öntudatos, gerinces külpolitikát folytassunk Ausztriával szemben, s a provokációkra megfelelő keménységgel válaszoljunk.” Majd néhány mondattal később így folytatta: „Ne állítsuk le ez idő alatt támadó tevékenységünket sem. Amennyiben provokáció történik, nyugodtan tiltakozunk, jegyzékeket nyújtunk át. Nehogy az történjen, hogy most a tárgyalások miatt mindent leállítunk Ausztriával szemben.”⁴¹ Visszatérő gondolatok a Hámori-ügy idejéből és mintegy előjelei a következő hetekben folytatott magyar magatartásnak.

A Hruscsov-látogatás alkalmával a magyar–osztrák viszonyról folytatott beszélgetésről Lapin nagykövet április 11-én tájékoztatta Raab kancellárt, aki teljes egyetértéséről biztosította a szovjet diplomatát. Egyúttal felvetette Sík Endre külügyminiszter meghívásának lehetőségét. Az ötletet ugyan Figl külügyminiszter egy héttel később nem tartotta időszerűnek, ám maga is megerősítette, hogy a május elején induló kétoldalú tárgyalások befejező szakaszában a miniszterek átvehetnék a küldöttségek vezetését és aláírhatnának valamiféle megegyezést.⁴² Osztrák részről ez az álláspont legalábbis felvillantotta a továbblépés lehetőségét. Franz Grubhofer néppárti képviselő, belügyi államtitkár a vorarlbergi Hohenemsben március közepén egy népgyűlésen arról beszélt, hogy a két ország között nincsenek áthidalhatatlan ellentétek, a semleges Ausztria jó viszonyban akar élni a szocializmust építő szomszédaival. Reményét fejezte ki, hogy a hamarosan megkezdődő tárgyalások során sikerül előrelépni a magyar–osztrák viszony javításában.⁴³

A magyar állambiztonság azonban időközben olyan „rutinakciót” készített elő, amellyel szinte tálcán kínálta fel Helmer belügyminiszternek és rajta keresztül a tárgyalásokat ellenző osztrák politikusoknak egy újabb beavatkozás lehetőségét.

41 Iratok i. m. (4. jz.) 92–97. (27. sz. dokumentum).

42 Uo. 98–99. (28. sz. dokumentum).

43 Grubhofer belügyi államtitkár: Ausztria jó viszonyban akar élni... (Az MTI előző napi híre alapján). Népszabadság 1958. márc. 19. 7.

1958. május 3-án délután 14.30 órakor a bécsi Szövetségi Rendőrigazgatóság a hivatalos hírügynökség (APA) közreműködésével kommunikét juttatott el valamennyi újság szerkesztőségéhez. Ebben arról tájékoztatta a lapokat, hogy néhány nappal korábban (valójában május 2-án és 3-án) egy Bécsben élő magyar menekültet a magyar állambiztonság egy munkatársa – aki a menekültet 1955-ben Budapesten mint az Államvédelmi Hatóság magát Lukács Józsefnek nevező tisztje hallgatta ki – fenyegetéssel kémkedésre akart rábírní. Második találkozásukkor az osztrák bűnügyi rendőrség nyomozói feltartóztatták őket, s ekkor a magyar tiszt diplomata-útlevéllel igazolta magát. A közlemény szerint az akcióban részt vevő személy Teleki József névre kiállított útlevelet használt, míg kísérője, akit már a helyszínről távozóban, a villamoson tartóztattak fel, Kertész József követségi első titkárként azonosította magát. Az igazoltatást követően, tekintettel diplomáciai mentességükre, mindkettőjüket továbbengedték. A Rendőrigazgatóság vezetőjének, dr. Oswald Peterlunger miniszteri tanácsosnak az aláírásával ellátott információ, amit ugyanezen a napon küldtek át a külügyminisztériumnak, az ekkor még meg nem nevezett menekült elbeszélése alapján foglalta össze a történetet. Ő hangsúlyozta, hogy Lukács/Teleki az odahaza élő édesanyjára tett fenyegető megjegyzésekkel próbálta zsarolni.⁴⁴ A hír – melyhez röviddel később a rendőrség belső tájékoztatásként hozzáfűzte ugyan, hogy nem olyan súlyos esetről van szó, hiszen nem emberrablást terveztek, csak ügynökbeszervezést – a másnap (vasárnap) megjelenő lapok címloldalán robbant.

A két vezető újság, a *Die Presse* és az *Arbeiter Zeitung* kemény szavakkal tárgyalta az esetet. A *Die Presse* cikke általánosítva arról írt, hogy a kommunista államok a diplomáciai mentesség leple alatt kémkednek, és jelezte, hogy a kormány a következő ülésén foglalkozik az üggyel.⁴⁵ A szocialista *Arbeiter Zeitung* szerint az ügy a legsötétebb megszállás idejét idézi, és megírta, hogy Oskar Helmer belügyminiszter Raab kancellártól erőteljes tiltakozást követelt. „Kádár-Magyarországnak nem szabad csodálkoznia, ha a jövőben a »diplomatait« annak tekintik, amik: ÁVO-ügynököknek” – írta a lap.⁴⁶

A bevett gyakorlat szerint, a magyar követséggel kialakult együttműködés alapján az Osztrák Kommunista Párt lapja, a *Volksstimme* is azonnal reagált a hírre, és felháborodottan elutasította a rendőrségi közlemény állításait.⁴⁷ Az újságíró szerint a nyomozók erőszakosan léptek fel „Telekivel” és Kertésszel szemben. Ennél is lényegesen tovább ment a magyar követségnek az MTI bécsi szerkesztősége által kiadott *Ungarische Pressedienstben* hirtelenjében közzétett, majd az APA által május 5-én átvett nyilatkozata, amikor azzal vádolt „bizonyos osztrák köröket”, hogy provokálják és diszkreditálják a magyar diplomatákat,

44 ÖStA AdR BKA/AA Pol. II. 1958 Ungarn 11. GZ 548.525.

45 Ungarische Spione in Wien ertappt. Die Presse 1958. máj. 4. 1.

46 Ein Flüchtling sollte zum Agentendienst gezwungen werden: AVO.-Erpresser mit Diplomatenpaß in Wien. Arbeiter Zeitung 1958. máj. 4. 1.

47 A „Ponyvairodalmi módszerek” címet viselő cikk magyar fordítása: ÁBTL 3.2.1. Bt-910/3. „Kátona Kálmán” ügynök. 8–9.

így akarják megzavarni a normalizálódó magyar–osztrák kapcsolatokat és elriasztani a hazatérni akaró 1956-os menekülteket. A követségi verzió szerint a magát Teleki Józsefnek nevező személyt, a magyar külügyminisztérium első titkári rangú munkatársát ugyanis május 2-án egy magyar menekült, név szerint Pásztor Tamás szólította meg az utcán, aki a hazatéréséről akart vele beszélni, miután a Collegium Hungaricum épületébe nem mert bemenni. Teleki másnapra beszélt meg vele találkozózt egy parkban. Amikor erre sor került, megrohanták őket az osztrák detektívek és igazoltatták mindkettőjüket, sőt az időközben arra járó Kertész Józsefet, a bécsi követség első titkárát is.⁴⁸

Az előzetes pengeváltások tehát nem sok jót ígértek. Annál kevésbé, mert május 6-án a *Die Presse* a magyar forradalom mellett elkötelezett főszerkesztő, Fritz Molden tollából határozott hangú vezércikkben elemezte az ügy tanulságait. A „Komisz szomszéd” címmel megjelent írás szemére vetette a magyar kormánynak, hogy nemcsak támadja a megbékélést kereső Ausztriát, de ügynökök tömegével árasztja el az országot a menekültek megfigyelése és katonai adatok gyűjtése céljából. Molden szerint a nemzetközi jogba ütköző tevékenység központja a magyar követség, melynek felduzzasztott létszáma (15 diplomata) a magyar titkosrendőrség embereinek tevékenységét leplezi. Nyomatékosan követelte, hogy az osztrák állam vessen véget ennek a helyzetnek, és a viszonyosságnak megfelelően a budapesti osztrák követség létszámára (3 diplomata) csökkentse a bécsi magyar külképviselet létszámát. Felvetette az újságírók tartózkodási engedélyének és a vízumkiadási gyakorlatnak a felülvizsgálatát.⁴⁹ A néppárti *Das Kleine Volksblatt* szerint megengedhetetlen, hogy a magyar „ÁVÓ” diplomáciai fedésben ténykedjék Ausztriában.⁵⁰

Mi is történt valójában május 2-án és 3-án Bécs központjában, azokban a napokban, amikor javában folyt a magyar és osztrák külügy diplomáciai egyeztetése a kapcsolatok javítását célul kitűző tárgyalások napirendjéről és időpontjáról?

A II. világháború befejezése óta, majd rendszeresen a pártállami rendszer kiépítésének kezdetétől a magyar állambiztonság szervei, a HM Katonapolitikai Osztálya és az Államvédelmi Hatóság, de nem kevésbé a katonai hírszerzés és elhárítás is, hathatós szovjet segítséggel mind erőteljesebben behálózták ügynökeikkel a szomszédos Ausztria területét. Feladatuk elsődlegesen a magyar katonai és politikai emigráció tevékenységének, a nyugati hírszerző szervek működésének megfigyelése, megakadályozása volt.⁵¹ Akcióik tömegéből csak néhányat említünk. 1949-ben ők rabolták el a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) két tisztjét, Dózsa Attilát és Fehérváry Istvánt Bécsből, 1950-ben ők gyilkolták meg Tirolban a szervezet egyik munkatársát, Kovács Attila hadnagyot.

48 A nyilatkozatot május 7-én közölte a *Népszabadság* „A MNK bécsi követségének nyilatkozata a magyar diplomaták ellen elkövetett provokációról” (2.) és a *Népszava* „A bécsi követség magyar nyilatkozata...” (2.) címmel.

49 Der böse Nachbar. Die Presse 1958. máj. 6. 1.

50 Mit dem Diplomatenpaß... Das Kleine Volksblatt 1958. máj. 6. 2.

51 ÁBTL 1.11.4. 60. doboz. A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei (1947–1952). Szerk. Vértes János. Gépelt kézirat. 22–23.

1953-ban Johann Bálványi magyar származású újságíró (meghiúsult) erőszakos beszerzésére utazott két hírszerző tiszt az osztrák fővárosba. Az 1956. októberi forradalom leverését követő hetekben a gyorsan újjászerveződő szolgálatok már november–december folyamán felvették a kapcsolatot korábban telepített munkatársaikkal, miközben újabb diplomáciai fedésű munkatársakat és ügynököket küldtek Bécsbe. Ennek elsődleges célja változatlanul a magyar emigráció szervezeteinek bomlasztása, egyesülésük megakadályozása, vezetőik kompromittálása, a menekültek hangulatának befolyásolása, az esetleg hazatérők ellenőrzése volt. Ekkor foglalkoztak Zákó András tábornok, az MHBK vezetője esetleges elrablásával.⁵² Móró István ezredes, a hírszerzés (BM II/3. osztály) vezetője az 1958. június 2-ai osztályértekezleten tartott beszámolójában minden bizonnyal csak az addigi gyakorlatnak adott még nagyobb nyomatókat, amikor az emigrációs alosztály januári újjászervezése kapcsán így fogalmazott: „most előtérbe kell helyezni az adott kül- és belpolitikai helyzet alapos elemzése alapján az emigráció bomlasztására irányuló munkát és ismét foglalkozni kell ismert emigrációs politikusok önkéntes hazatérésével, vagy erőszakos hazahozatalával”.⁵³

Ebben a munkában egyenlő feladatai voltak az állambiztonsági rezidentúra munkatársainak és a külügy eredeti diplomataállományába tartozó néhány kiküldöttnek, akiknek java része úgynevezett titkos munkatársként állt kapcsolatban a titkosszolgálat embereivel. Az 1950-es években a külügyminisztériumban maga Berei Andor államtitkár volt a legfelső szintű kapcsolattartója az állambiztonságnak. Ebben az időben mind több tisztet helyeztek át az ÁVH állományából a külügybe. Az Igazgatási Főosztály vezetője lett Szarvas Pál alezredes, a hírszerzés első vezetője, majd Bálint István személyében külön összekötő is került a minisztériumba.⁵⁴ Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának 1957. áprilisi határozata szerint a külügyminisztériumban egy miniszterhelyettesi és két osztályvezetői pozíciót kellett hírszerző tisztekkel betölteni.⁵⁵

A forradalmat követően a helyzet nem változott. A külügyminisztérium szervezetébe tartozó Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája, melynek állománya állambiztonsági tisztekből állt,⁵⁶ 1957. december 10-én a bécsi követségnek

52 Ilyen feladatokat látott el telepített hírszerzőként 1955-től Szabó Miklós egykori kisgazda funkcionárius 1957. októberben bekövetkezett hazatéréséig. Vö. *Szabó Miklós: Csendes háború. Zrínyi, Bp., 1983. és ÁBTL 3.2.3. Mt 713/3. Zákó elrablásának előkészületeiről: Soós Mihály: „Z”: egy megfigyelés története. Előkészületek az MHBK vezetőjének, Zákó Andrásnak esetleges hazahozatalára. Betekintő (2010) 3. sz. <http://www.betekinto.hu/>.*

53 ÁBTL 1.6. II/3. 63–947. Móró István beszámolója. 1958. jún. 2.

54 ÁBTL 1.11.4. 60. doboz. A szocialista magyar hírszerzés i. m. (51. jz.) 29. és 56.

55 *Tóth Eszter: A politikai hírszerzés szervezettörténeti vázlata, 1945–1990. Betekintő (2011) 2. sz. <http://www.betekinto.hu/> A tanulmány meghatározó alapmunka a hírszerző szervek struktúrájának megismeréséhez.*

56 A referatúra vezetője (1957–1958), Első József százados 1951-től dolgozott a hírszerzésnél. Négy évig a Buenos Aires-i rezidentúra tagja volt. ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 135. Ott dolgozott Dobai János alezredes is, aki szovjet hírszerzőiskolát végzett, 1951–1956 között a román rezidentúra munkatársa volt. Uo. 2.8.2.1. 273.

küldött leiratában hangsúlyozta, hogy „a jobboldali emigráció tevékenységének figyelemmel kísérésében nagy szerepe lehet a követségnek [...]. A jobboldali emigráció vonalán elsősorban az új és régi szervezetek, ezek vezetői közt kialakult kapcsolat megfigyelése a fontos [...]. Általános cél megakadályozni egy egységes jobboldal létrejöttét.”⁵⁷ Természetesen a hírszerzők további feladatként kapták az osztrák politikai élet szereplőivel és a kormányzati szervek tisztviselőivel, újságírókkal való kapcsolatok kiépítését is, ami ebben az időben nagyon korlátozottan, az úgynevezett társadalmi kapcsolatok útján volt lehetséges.

Mindezzel csupán jelezni kívántuk, hogy a magyar titkosszolgálatok jelenléte és tevékenysége Ausztriában 1956 után – változatlanul szovjet támogatással – alapvetően nem ütközött akadályokba, igaz, mint a Hámori-ügy és a Sipos-ügy mutatták, többé-kevésbé ismert volt az osztrák politikai rendőrség előtti.

A májusi bécsi akció célpontja dr. Pásztor Tamás egykori országgyűlési képviselő volt.⁵⁸ A jogi végzettségű Pásztor (1911–1979) budapesti értelmiségi családban született, újságíró apját a nyilasok ölték meg. Ómaga is munkaszolgálatot teljesített, ahonnan sikerült megszöknie. 1941-ben lépett be a kisgazdapártba, ahol baráti kapcsolatba került a párt vezetőivel, mindenekelőtt Pfeiffer Zoltánnal. Így lépett át 1947 nyarán Pfeiffer pártjába, a Magyar Függetlenségi Pártba. 1947 decemberében, miután az Egyesült Államokba akart kivándorolni, megismerkedett egy amerikai diplomatával, akinek különböző politikai és gazdasági adatokat szolgáltatott. Így került az államvédelem látókörébe, 1948 szeptemberében letartóztatták és 1949 áprilisában életfogytiglani börtönre ítélték. A börtönben az ÁVH fogdaügynöknek szervezte be, számos jelentést adott cellatársairól. 1955 áprilisában az Elnöki Tanácstól kegyelmet kapott. Az ÁVH a szabadulását is elősegítette, és hamarosan úgynevezett kutatóügynökként kezdte el foglalkoztatni „Katona Kálmán” néven az emigráció vezető személyiségeinek itthon élő rokonai és barátai körében. A forradalom alatt a II. kerületi forradalmi bizottság elnökévé választották. Ebben a funkciójában is kapcsolatban állt október 29-ig a belügyesekkel. November 2-án Bécsbe utazott, ahonnan a forradalom leverését követően nem tért haza, politikai menedékjogot kért és kapott, majd hamarosan bekapcsolódott az európai emigráns szervezetek munkájába.⁵⁹ Noha az emigrációban besúgói tevékenysége nem maradt titok, és emiatt több támadás érte, gyorsan megjelentetett „önvallomásával” – melyben börtönbeli dolgait a foglyok javára végzett munkának tüntette fel – és egy „becsületbírósági” eljárással sikerült helyzetét stabilizálnia.⁶⁰

57 MOL XIX-J-36-a Bécsi követség iratai 1/28/szt./1957. Az ügyiratra kézzel ráírták: „Kiértékelve, a kapcsolatos feladatterv és észrevételezés elkészítve. További eljárását nem igényel. Irattárba! 1958. febr. 8-án. Kállai.”

58 Pásztor rövid életrajza: Az 1945. évi november 27-re Budapestre összehívott nemzetgyűlés almanachja. 1945. november 29–1947. július 25. Főszerk. Vida István. Bp., 1999. 442–443.

59 ÁBTL 3.2.1. Bt-910/2. „Katona Kálmán” dossziéja. 28–31. Tar Ferenc őrnagy összefoglaló jelentése. 1958. febr. 28.

60 Uo. 38–53. Beszámoló börtönéveimről. 1956. dec. 12.

Rövid idő alatt vezető szerepre tett szert több hirtelenjében létrejött kérés-életű emigráns szervezetben, így a Párizsban működő Magyar Forradalmárok Nemzeti Bizottságában, amelynek főtitkára lett. Bécsben a Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány Emigrációs Központja dokumentációs szolgálatának munkatársa volt, amely a lakásán működött. Közben könyvet írt börtönélményeiről és újságíróként is dolgozott. Ennek köszönhető, hogy az Ausztriai Magyar Írók és Hírlapírók Szövetsége is főtitkárává választotta. Számos jól hangzó funkciója ellenére a politikai emigrációban nem játszott lényeges szerepet. Amikor az ENSZ úgynevezett ötös bizottsága 1957 tavaszán Bécsbe érkezett az ausztriai tanúk meghallgatására, Pásztor a bizottság ausztriai titkáráként segített a tanúk kiválogatásában és felkészítésében. Így ismerte meg majdani, amerikai állampolgárságú feleségét, aki a bizottságnál titkárnőként dolgozott. Házasságkötésük alkalmat adott volna a tengerentúlra történő kivándorlására.

Személye már az ENSZ-bizottság működése idején felhívta magára a magyar állambiztonság emigrációval foglalkozó tisztjeinek figyelmét, miután a bizottsággal kapcsolatos kérdések kiemelten szerepeltek a Politikai Nyomozó Főosztály munkaterveiben. Ekkor az emigrációban jelentős szerepet játszott állambiztonsági ügynök, Szabó Miklós – aki közeli kapcsolatban volt Pásztorral – kapta feladatul, hogy kompromittálja őt és szerezze meg tőle az Ausztriában meghallgatandó tanúk névsorát. Szabó memoárja szerint ez sikerült.⁶¹ Amikor Pásztor amerikai kivándorlása felmerült, a Politikai Nyomozó Főosztály 6. alosztálya 1957. október–november folyamán több javaslatot készített az újabb kapcsolatfelvételre. Ezt ügynöki múltjával történő zsarolással, illetve Budapesten élő édesanyja egzisztenciális ellehetetlenítésével akarták nyomtatékosítani. Ennek megghiúsulása esetén ismételt kompromittálását tervezték. Az akció elindítása azonban több hónapon át húzódott,⁶² mígnem 1958. március 4-én Mészáros József őrnagy, alosztályvezető jóváhagyta azt a bécsi kapcsolatfelvételre vonatkozó javaslatot, amelyet Tar Ferenc őrnagy és Nyúl István százados készített.⁶³ Ennek végrehajtása is elmaradt, majd április 30-án, a bécsi rezidentúra további halasztást kérő távirata ellenére váratlanul maga Mészáros kapott parancsot a bécsi kiutazásra. Ő volt ugyanis az, aki 1955-től foglalkozott Pásztorral. Az akció jelentőségét mutatta, hogy a végrehajtás részleteit egyeztetették a hírszerzés szovjet tanácsadójával. A Teleki József nevére kiállított diplomata-útlevelel Bécsbe érkezett Mészáros május elsején Esztergályos Ferenc követségi titkárral terep-

61 Szabó állambiztonsági kapcsolata jelentette 1957. június 28-án, hogy Szabó két nagyon értékes dokumentumot kapott Pásztortól. ÁBTL 3.2.3. Mt 713/3 224., továbbá *Szabó Miklós*: Csendes háború. 2. kiad. Zrínyi, Bp., 1986. 397–401.

62 Ebben szerepet játszhatott az is, hogy kétségek is felmerültek Pásztor aktivizálását illetően. Kukkk István őrnagy, osztályvezető-helyettes 1957. október 30-án azt írta Tar Ferenc őrnagy javaslatára: „Kapcsolatfelvételre nem alkalmas, mivel már eddig is erősen kompromittálódott.” November 4-én Füzi őrnagy más szempontból kérdőjelezte meg a javaslatot: „Katoná áruló lett. Jellembeileg gyáva, a kapcsolat felvétel és a visszafordítás kísérlet sikerére igen kevés lehetőség van.” ÁBTL 3.2.1. Bt-910/2. 5. és 8.

63 Uo. 32–37. Tar Ferenc őrnagy javaslatai.

szemlét tartott Pásztor lakása körül, másnap pedig a rezidentúrát vezető Kertész József (fedőneve „Károlyi”) biztosítása mellett az utcán megszólította a mit sem sejtő Pásztor Tamást. Beszélgetésük kezdetben a terv szerint alakult. Pásztor ugyan megkísérelte lerázni Mészáros, de végül megijedt a fenyegetésektől, és hajlandónak mutatkozott az „együtműködésre”. Mészáros úgy értékelte az elhangzottakat, hogy sikerült megfélemlíteni áldozatát és rávenni őt a további ügynöki munkára. Megállapodtak arról, hogy másnap találkoznak, és ekkor Pásztor már dokumentumokat is hoz magával az emigráns szervezetekről. Május 3-án a Parlament közelében lévő Monopol kávéház előtti parkban került sor az újabb találkozóra, amit ismét Kertész biztosított.⁶⁴ Ekkor léptek közbe az osztrák nyomozók: Pásztor Tamás ugyanis erőt vett magán, és május 2-án délután megjelent a Rendőrigazgatóságon, ahol menekültként védelmet kért a szervezési kísérlet ellen. Másnap részletes vallomást tett a rendőrségen, és elnagyoltan ugyan, de beszámolt magyarországi múltjáról, az államvédelemmel való kapcsolatáról is.⁶⁵

A történetek alapján adta ki a Rendőrigazgatóság váratlan sietséggel a már bemutatott közleményét, aligha kétségbe vonhatóan Helmer belügyminiszter utasítására, és így indult el a sajtókampány, ami jószerével meghatározta az események menetét. Ezzel egy időben Helmer telefonon tájékoztatta Raab kancellárt és Figl külügyminisztert. Az ügyre vonatkozó részletes információk viszont csak május 5-én jutottak el mind a belügy-, mind a külügyminisztériumba, és váltak ismertté a sajtó számára. Időközben a magyar követség informális társadalmi kapcsolatain át megkísérelte rábírní Raab kancellárt arra, hogy ejtse az ügyet és az ne kerüljön a kormány elé. Erre Grubhofer államtitkár szerint (aki személyesen járt el Raabnál) ígéretet is tett, sőt a Lapin szovjet nagykövetnél vendégeskedő néppárti vezetők – Raab kancellárral az élen – ugyancsak hasonló értelemben beszéltek. Ám a Szocialista Párt vezetőségének május 5-én tartott rendkívüli ülése határozottan kiállt Helmer álláspontja mellett; ekkor a kancellár úgy döntött, hogy nem kockáztat egy koalíciós konfliktust, és a május 6-ai kormányülés napirendjére tűzte a kérdést.⁶⁶

Helmer a kabinet tanácskozásán nyomatékosan hangsúlyozta, hogy az eset nem történhetett a követség tudta nélkül, és határozott intézkedéseket, így Teleki/Mészáros és Kertész kiutasítását követelte. A kabinetben kialakult vita világosan tükrözte a szovjet nyomásgyakorlástól való félelmet és az ebből adódó bizonytalanságot. A távol lévő Figl külügyminisztert helyettesítő Raab kancellár és a néppárti Gschnitzer külügyi államtitkár egyaránt fokozott óvatosságra intett, és kételyeit fejezte ki a rendőrségi jelentés megalapozottságát, valamint Pásztor személyét illetően is. A kormány többi tagja ezzel szemben eltérő vehemenciával bár, de támogatta az azonnali erélyes fellépés gondolatát. Az ugyancsak néppárti Heinrich Drimmel szóba hozta a magyar diplomaták indokolatlanul nagy szá-

64 A történeteket Mészáros József őrnagy két jelentésben foglalta össze: uo. 10–24.

65 ÖStA AdR Ministerratsprotokolle 78a. 8. Mai 1958. I–VIII. mellékletek.

66 MOL XIX-J-36-a 1958. 162/2/sz.t. Puja Frigyes jelentése. 1956. máj. 15.

mát és a budapesti osztrák külképviselet rendőrségi zaklatását. Hangsúlyozta azonban, hogy a kormánynak mindenképpen egységesen kell fellépni, és nem szabad hagyni, hogy az ellentétek felszínre kerüljenek. Végül a kancellárnak mégiscsak sikerült az akaratát érvényesítenie: újabb jelentést kért a belügyminisztertől és közölte, hogy magyarázatot kér a magyar követtől is, a döntést pedig a következő kormányülésre halasztotta.⁶⁷ Miközben a politikai rendőrség vezetője még aznap délután átadta valamennyi dokumentum másolatát a külügyi főtítkárnak, az elégedetlen Helmer személyes hangú levelet írt Julius Raabnak, amelyben gengszterségnek bélyegezte az esetet, hangsúlyozva, hogy egyes „kommunista” külképviseletek sokkal többet foglalkoznak kémkedéssel, mint az államközi kapcsolatok ápolásával. Kérte a kancellárt, hogy vegye nagyon komolyan az ügyet. Közölte, hogy a közbiztonságért felelős miniszterként nem hajlandó tétlenül nézni az „ÁVÓ” garázdálkodását Ausztriában, s amennyiben a külügy nem intézkedik az érintettek kiutasításáról, a hatáskörébe tartozó biztonsági szerveket különleges felhatalmazással látja el a hasonló ügyek megismétlődésének megakadályozására.⁶⁸ Mindezeket egy sajtóértekezleten is elmondta, ahol kitért a magyar menekültek problémáira, jelezvén, hogy mielőbb meg kell szüntetni a menekülttáborokat.⁶⁹ A kormányülésről kiszivárgott hírek és Helmer tájékoztatója nyomán a sajtó mind keményebben folytatta támadását a magyar kormány ellen. Az *Arbeiter Zeitung* főszerkesztő-helyettese, Franz Kreuzer a címlapon közzétett írásában a legsötétebb sztálini időkhöz hasonlította a történeteket, és figyelmeztette a magyar kormányt, hogy felmérhetetlen károkat okoz magának, ha ilyen módszereket alkalmaz, miközben teljesen lejáratja a diplomáciai testületet is.⁷⁰ Az eset egyre erőteljesebb visszhangot váltott ki az osztrák közvéleményben.

A feszült helyzetben továbbította május 7-én este a budapesti osztrák követség a magyar külügyminisztérium rendkívül éles hangú – a bécsi követség közleményéhez hasonló tartalmú – tiltakozó jegyzékét, amely nemcsak tiltakozott a „diplomatait” ért zaklatás ellen, de kifejezetten megvádolta az osztrák politikusokat és a hatóságokat a diplomáciai tevékenység akadályozásával és a magyar–osztrák viszony mérgezésével, a rendőrséget pedig koholmányok gyártásával.⁷¹ A jegyzék röviddel azelőtt érkezett a külügyminisztériumba, hogy Raab kancellár Helmer és Fuchs külügyi főtítkár társaságában fogadta Puja Frigyet.⁷²

67 ÖStA AdR Ministerratsprotokolle, Verhandlungsschrift Nr. 78. 6. Mai 1958.

68 ÖStA AdR BKA/AA Pol. II. 1958. Ungarn 2. GZ 548.525 (548.667).

69 Kein Schutz für Diplomaten-Spione. Die Presse 1958. máj. 8. 1.

70 *F[rantz] K[reuzer]*: Die AVO-Diplomaten. Arbeiter Zeitung 1958. máj. 8. 1.

71 ÖStA AdR BKA/A Pol. II. 1958. Ungarn 2. GZ 548.525 (548.727); MOL XIX-J-36-a 1958/168.

Puja Frigyes jelentése. 1958. máj. 9.

72 Puját Teleki/Mészáros és Kertész nagy valószínűséggel részletesen tájékoztatták a balul sikerült akcióról, miként a szovjet nagykövetség állambiztonsági munkatársait is. Mészáros Bécsben „Módra” aláírással készített első jelentésében szerepel: „[---] az eseményekről részletesen tájékoztattuk.” ÁBTL 3.2.1. Bt-910/3. 20. A fekete tollal olvashatatlaná tett részen vélhetően a követ neve állt, hiszen az ő tájékoztatása egy logikus lépés volt.

A találkozó feszült légkörben zajlott le, a magyar követ a diplomáciában szokatlan módon udvariatlanul, sőt kifejezetten durván vitába szállt a belügyminiszterrel, provokációval vádolta a rendőrséget, újból előhozta a forradalommal kapcsolatos Ausztria elleni vádakat. A feltételezett osztrák lépésekkel szemben (az otthonról, Sebes miniszterhelyettestől kapott utasítás szellemében) ellenlépéseket helyezett kilátásba, fenyegetőzött, és garanciákat követelt arra, hogy a követség működését nem fogják zavarni.⁷³ Az osztrák vezetők nem tehettek mást, mint visszautasították a megalapozatlan vádakat és a hangnemet, annál is inkább, mert nyilvánvaló volt, hogy Puja szemérmetlenül hazudik és kötelességszerűen védi a titkosszolgálat embereit.

A Ballhausplatz belső használatra készült analízisei példaszerűen ízekre szedték és visszautasították valamennyi magyar vádat, egyben alaptalannak bélyegezték azokat. Nyomatékosan hangsúlyozták, hogy a két diplomata-útlevéllel rendelkező személy megsértette a nemzetközi előírásokat, a vendégjogot, amikor egy magyar menekültet zaklatott. Azt már akár humoros megjegyzésnek is tekinthetjük, miszerint semmiképpen sem felel meg a diplomáciai szokásoknak, ha diplomaták a tevékenységüket nyilvános parkokban fejtik ki. A további szakvélemények, így a nemzetközi jogi osztály állásfoglalása alapján a külügyminisztérium egyértelműen leszögezte, hogy a rendőrség által megállapított tényállás helyes volt, a magyarok visszaéltek a diplomáciai mentességgel, ezért „Telekivel” szemben, aki nem is volt Bécsben akkreditálva, az idegenrendészet járhatna el, míg Kertészt (akit az állambiztonság tisztjeként⁷⁴ azonosítottak) mint nem kívánatos személyt (*persona non grata*) felszólíthatják az ország elhagyására. Ezzel együtt, miután Kertész esetében a rendelkezésre álló bizonyítékokat gyengének érezték, megfontolásra javasolták, hogy a magyar kormányt – a követen keresztül – felkérjék Kertész azonnali visszahívására. Nem zárták ki azt sem (és ebben Peinsipp követ is megerősítette őket), hogy a magyar kormány válaszlépésként retorziót alkalmaz, és kiutasít egy osztrák diplomatát.⁷⁵

Mindezeket is mérlegelve Raab kancellár május 8-án estére rendkívüli minisztertanácsot hívott össze, ahol hosszú vitát követően megállapodtak a magyar

73 A jegyzék sajtóviszhangja: Die Antwort Österreichs auf die Provokationen Budapests. Das Kleine Volksblatt 1958. máj. 9. 1.; Hinaus mit den AVO.-Diplomaten. Arbeiter Zeitung 1958. máj. 9. 1.; Kadar-„Diplomat” wird ausgewiesen. Die Presse 1958. máj. 9. 1.

74 Kertésztől azt jelentették, hogy az ÁVH tisztjeként 1952–1956 között Belgrádban a követségen teljesített szolgálatot. Bécsi tevékenységéről nem rendelkeztek adatokkal. Azt azonban jelezték, hogy a valódi neve vélhetően Kádas. ÖStA AdR BKA/AA Pol. II. 1958. Ungarn 2. GZ 548.614 IV. melléklet. Az osztrák információk megfeleltek az igazságnak. Helyesen: Kádár József őrnagy, majd alezredes 1945-től dolgozott a politikai rendőrségnél, majd az ÁVH-nál. A Szovjetunióban hírszerző iskolát végzett. 1953. december 28-án nevezték ki, Kertész József néven, a belgrádi rezidentúra vezetőjének, ahonnan 1956 nyarán tért haza. Röviddel később, augusztus végén a bécsi rezidentúrát vette át. Hazatérése után 1962-ig a hírszerzésnél osztályvezető, majd osztályvezető-helyettes. 1962-ben elkerült a BM-ből. ÁBTL 2.8.2.1. 182. Köszönöm Ritter László kollégámnak, hogy kiegészítő információkat bocsátott a rendelkezésemre Kádár belgrádi szolgálati idejéről.

75 ÖStA AdR BKA/AA Pol. II. 1958. Ungarn 2. GZ 548.525 (548.727) és (548.822).

jegyzék visszautasításában és egyidejű közzétételében, továbbá Kertész kiutasításában. Nem volt érdektelen, hogy a Brüsszelben lévő Figl külügyminiszter és Kreisky államtitkár telefonon ismételten óvott a radikális lépésektől. „Telekit” (akit az elhárítás addigra már fénykép alapján ugyancsak azonosított Mészáros Józseffel mint a hírszerzés egyik vezetőjével) vízumtilalommal sújtották. (Ő már 7-én éjjel elhagyta Ausztriát, miként azt a határrendőrség jelentette.) A magyar követet a hosszúra nyúlt tanácskozást követően még aznap, késő este hívták a kancellárhoz. Julius Raab átadta a minisztertanács határozata alapján készített levelet, melyben sajnálkozását fejezte ki, hogy ilyen intézkedésre kényszerültek a történetek miatt, de meggyőződésük, hogy Kertész a jövőben nemcsak nem tudna hozzájárulni a két ország kapcsolatainak normalizálásához, amiben Ausztria érdekelt, de jelenléte az országban nyomasztóan hatna arra. Egyben közölte Kertész *persona non gratá*vá nyilvánítását.⁷⁶

A kormány döntött arról is, hogy telefonon tájékoztatják a négy nagyhatalom misszióvezetőit. Vélhetően annál is inkább, mert a konfliktusról erre az időre már értesült a szovjet nagykövet, aki egy diplomáciai fogadáson a jelen lévő magas rangú osztrák külügyi tisztviselőnek tett megjegyzésével kifejezte rosszallását.⁷⁷ Szigorúan bizalmas tájékoztatásként megküldték a levelet Peinsipp budapesti követnek⁷⁸ és Norbert Bischoff moszkvai nagykövetnek is. Mindemellett a konfliktus lezárásáról értesítették valamennyi külképviselőt. A levélben nyomatékosan hangsúlyozták, hogy a szövetségi kormány a nagy feltűnést keltett ügyben mindent megtett, hogy minél kevésbé terheljék a Magyarországgal való kapcsolatok konszolidálását. Ezt azonban a magyar jegyzék megnehezítette, így a kiutasításról szóló döntés elkerülhetetlen volt.⁷⁹ Ilyen értelemben kommentálták a vezető nemzetközi sajtóorgánumok is az esetet. A tekintélyes *Neue Zürcher Zeitung* arról írt, hogy a rendkívül agresszív hangú magyar jegyzék volt az a lépés, amit az osztrákok nem tudtak lenyelni, noha addig mindent megtettek, hogy elvegyék a dolog életét.⁸⁰

76 ÖStA AdR Ministerratsprotokolle, Verhandlungsschrift Nr. 78a. 8. Mai 1958. A határozat szerint a magyar jegyzéket nem méltatják válaszra, de a kiadandó közleményben megfogalmazzák, hogy a kormány a legelősebben visszautasítja a jegyzék állításait.

77 ÖStA AdR BKA/AA Pol. II. 1958. Ungarn 2. GZ 548.525 (548.708). Lapin nagykövet megjegyzése – „Kár, kár, mindig a tárgyalások késleltetése; mindig kémkedés, kémkedés, ez már nevetséges” – az indiai nagykövet fogadásán hangzott el, ahol Lapin részletesebb információkat szeretett volna hallani az osztrák diplomatától, de tolmács hiányában erre nem kerülhetett sor. Lapin mondását választotta 2006-ban tanulmánya címéül *Andreas Gémes*: „Schade, schade, immer Spionage!” In: *Die ungarische Revolution und Österreich 1956*. Hrsg. Ibolya Murber-Zoltán Fónagy. Czernin, Wien, 2006. 207–242. A Teleki–Kertész-ügyet a 230. oldalon említi.

78 Eredetileg telefonon akarták vele közölni, hogy „Telekit” Mészárossal azonosították, mégpedig azzal a szándékkal, hogy a nyilvánvalóan lehallgatott beszélgetésből a magyarok szerezzenek tudomást Mészáros lebukásáról. Ettől azonban végül eltekintettek. ÖStA AdR BKA/AA 1958. Ungarn 2. GZ 548.525 (549.010).

79 Uo. GZ 548.525 (548.825).

80 Verschärfte Spannung zwischen Wien und Budapest. *Neue Zürcher Zeitung* 1958. máj. 10. 3.

A nyilvánosság számára az ügyet Raab kancellár május 10-én mondott rádióbeszéde zárta le, melyben ismertette a kormány álláspontját, hangsúlyozva, hogy a magyar diplomaták visszaéltek a vendégjoggal és a diplomáciai mentességgel.⁸¹

Az osztrák kormány határozott fellépése világosan jelezte, hogy minden politikai kompromisszumkészség mellett vannak olyan határok, melyeken túl nem hajlandók hátrálni és eltérni a magyar állambiztonság akcióit. Mindkét fél tudatában volt azonban annak, hogy a zsákutcából valamilyen kiutat kell találni, és folytatni kell a tárgyalásokat előkészítő alkudozásokat. Ezt követelte egyfelől a Szovjetunió enyhülési politikája és Magyarország nemzetközi helyzetének javítása, másfelől Ausztria külpolitikai érdeke, elsősorban a Moszkvához fűződő viszonya, Raab kancellár küszöbönálló moszkvai utazásának előkészítése.

Münnich Ferenc miniszterelnök május 11-én a lengyel párt- és kormányküldöttség tiszteletére adott fogadáson a United Press tudósítója kérdésére válaszolva (bírálvá ugyan Helmer belügyminisztert) hangsúlyozta a két ország egymásra utaltságát, és közölte, hogy Magyarország mindent megtesz a kapcsolatok javításáért. Sík Endre külügyminiszter nem kívánta kommentálni az eseményt.⁸² Ő viszont május 13-án Puja Frigyes arra utasította, hogy azonnal válaszoljon Raab kancellár Pujához intézett levelére, és egyben megküldte a válaszlevél szó szerinti szövegét is. Ebben már csak Kertész/Kádár személyéről esett szó, akit „egy Magyarországon már többször leleplezett hírhedt szélhámos és provokátor” megrágalmazott. A levél fenntartotta ugyan a külügy korábbi álláspontját az események értékeléséről, de nyomatékosan hozzáfűzte, hogy a magyar kormány, hasonlóan Ausztriához, változatlanul a kapcsolatok javítására törekszik és érdekelt azok normalizálásában. Utalt a hamarosan megkezdődő tárgyalásokra és azok várható eredményességére. Végül, nyilván ellensúlyozni kívánván Pujának a konfliktus során tanúsított udvariatlan magatartását, jó egészséget és sok sikert kívánt Raab utazásaihoz.⁸³ Puja Frigyes eleget tett az utasításnak, de a Budapestre küldött terjedelmes jelentésében példátlan módon vitába szállt saját minisztériumával, közvetve saját miniszterével, számon kérve, hogy miért nem éltek ellenlépéssel, kiutasítással, miért küldték el a levelet a kancellárnak. Az ügyet változatlanul provokációnak minősítette, és úgy ítélte meg, hogy ezzel jelentősen gyengültek a magyar tárgyalási pozíciók.⁸⁴ Puja véleménye feltételezi szoros összefonódását az állambiztonság szerveivel, hiszen nála senki sem ismerte jobban a bécsi követség személyzetének összetételét és az akció valódi hátterét. Annál is inkább, mert Pammer miniszteri tanácsos, a kémelhárítás vezetője – miként a Hámori- és Sipos-ügyben

81 Raab über den Zwischenfall mit Ungarn. Die Presse 1958. máj. 12. 2.

82 ÖStA AdR BKA/AA Pol. II. 1958. Ungarn 2. GZ 548.525 (548.858). A kancellári hivatal sajtószolgálatának jelentése május 12-én.

83 Uo. GZ 548.525 (549.011).

84 Iratok i. m. (4. jz.) 99–103. (29. sz. dokumentum). Puja Frigyes május 15-én kelt jelentését júniusban másolatban megküldték Münnich Ferencnek, Biszku Bélának és Szilágyi Dezsőnek is. MOL M-Ks 288. fond 32/1958. ő. e. 110–116.

is – július folyamán világossá tette Beck István tanácsos számára, hogy megbízható információik vannak az ügy minden részletéről. „A Teleki–Kertész-ügyben ők látták a reális valóságot, mint az osztrák elhárítás vezetője kénytelenek [!] voltak Ausztria védelmében az intézkedéseket megtenni” – írta a beszélgetésről készült feljegyzésében a jelen lévő állambiztonsági titkos munkatárs. Igaz, a képet jelentősen árnyalta, hogy Pammer, miként januárban az osztrák diplomácia tette, maga is felmentette a követséget az állambiztonsággal való összejátszás gyanújától („A követség nem ismerhette a részleteket, mert Teleki=Lukács nem tartozik a követséghez, a külüghöz, hanem az ÁVH-hoz. Kertész pedig nem mondhatott mást, mint amit mondott”).⁸⁵

Az osztrák külügy politikai osztályának szakértői ezzel egy időben hosszabb feljegyzést készítettek a tanulságokról, melyben ugyancsak kifejtették kétségeiket a konfliktus kezelését illetően. Ám egészen más oldalról közelítve: a tanulságokat és a kibontakozást keresve. Álláspontjuk a kormányon belüli eltérő véleményekhez hasonlóan óvatosságra intett. Mindenekelőtt – természetesen nem megkérdőjelezve a kormány döntésének helyességét – elhamarkodtnak ítélték a nyilvánosság azonnali tájékoztatását, amivel lényegében leszűkítették a kormány mozgásterét. Miként írták, egy diszkrétebb eljárás hasonló eredményhez vezethetett volna, de csökkentette volna a presztízsháborúval járó rizikót. A jövőt illetően szükségesnek tartották, hogy legfelső szinten mielőbb döntést hozzanak a normalizálásra irányuló tárgyalások ügyében, annál is inkább, mert a magyar kormány utolsó jegyzékében elfogadta a sokat vitatott diplomáciai szintet. Úgy ítélték meg, hogy Magyarországra a szovjetek nyomást gyakoroltak a tárgyalásokkal kapcsolatban, és Budapest ezért nem élezte tovább a viszályt, nem utasított ki osztrák diplomatát. Figyelemre méltó volt, hogy az elemzés Pásztor tisztségei kapcsán felvetette a magyar emigránsok politikai tevékenységével szembeni szigorúbb mérce alkalmazását is. Véleményük szerint a menedékjogot kapott magyar emigránsoknak meg kellene tiltani a politikai tevékenységet, és nem kellene megengedni, hogy valaki egy emigráns szervezet főtitkára legyen Párizsban, miközben Ausztriában menedékjogot élvez.⁸⁶

A balul sikerült akció tanulságairól hazatérését követően Teleki/Mészáros két jelentést is készített. Ezekben a beszerzési kísérlet tervét továbbra is reálisnak értékelte, úgy vélte, hogy döntő hibát nem követtek el.⁸⁷ A terv Mészáros szerint Pásztor árulásán bukott meg, akit vélhetően az amerikaiak ösztönöztek erre a lépésre. (Igaz, arról nem szólt, hogy elbizakodottságukban észre sem vet-

85 ÁBTL 3.2.4. K-232/1. „Horváth” titkos munkatárs jelentése. Bécs, 1958. júl. 13.

86 Uo. Az United Press idézett jelentésének tükrében a feljegyzéshez hozzáfűzték, hogy most már meg kellene kezdeni a tárgyalásokat a magyarokkal.

87 1958. június 2-án a II/3. osztály (hírszerzés) értekezletén ezzel szemben Tar Ferenc őrnagy szóvá tette, hogy a bécsi akció rosszul volt előkészítve, nem beszéltek meg, csak a szovjet tanácsadóval, és utána sem elemezték a hibákat, nem tárgyalták meg, hogy mit tesznek majd Pásztorral. ÁBTL 1.6. II/3. 63–947. A II/3. osztály értekezletének jegyzőkönyve. 1958. jún. 2.

ték a rájuk váró osztrák nyomozókat.) Noha az ügy egyes részleteinek tisztázásával még 1959 augusztusában is foglalkozott a hírszerzés,⁸⁸ ettől kezdve az állambiztonsági szervek a hangsúlyt a Pásztor elleni megtorló és kompromittáló tervek (a börtönévekben végzett besúgótevékenységére vonatkozó dokumentumok megküldése az emigráns sajtónak, édesanyja fenyegetése és zsarolása) kidolgozására helyezték, melyeket a következő két évben folyamatosan hajtottak végre.⁸⁹ Pásztornak azonban végül sikerült kivándorolnia az Egyesült Államokba, és ott élt a haláláig.

Összegezve a hidegháború átlagos éveiben akár rutinügynek is tekinthető konfliktus tanulságait, mindenekelőtt azt kell hangsúlyoznunk, hogy 1958 tavaszán, ha sok akadállyal is, de esély kínálkozott a magyar–osztrák kapcsolatok normalizálásának megkezdésére. Ezt kívánta mindkét ország érdeke és nem utolsósorban a Szovjetunió által szorgalmazott enyhülési politika is. A budapesti és bécsi külügyminisztériumok ennek megfelelően vívták küzdelmüket a tárgyalási szintek, témák és időpontok körül. A rendezésnek azonban nem csupán támogatói voltak a két országban, hanem ellenzői is. Ausztriában a kormányban a belügyi tárcát is birtokló Szocialista Párt engesztelhetetlenül anti-kommunista politikuskai igyekeztek megnehezíteni a megállapodásokat, míg Magyarországon egyes szektáns külügyi vezetők és az állambiztonság hozzájuk hasonló felfogású, önnön tevékenységüket folyamatosan igazolni kívánó irányítói tettek meg mindent szándékosan és rövidlátóan a diplomáciai erőfeszítések megakadályozására. Így fordulhatott elő, hogy egy harmadrendű jelentőséggel bíró, kétséges sikerű beszerzési kísérletet akkor indítottak útjára, amikor éppen lehetőség kínálkozott a külpolitikai előrelépésre. Az akció, melyet főnökei jóváhagyásával a magyar hírszerzés egyik alosztályvezetője és több, a bécsi követségen diplomáciai fedésben működő munkatársa készített elő és hajtott végre – némi ellentmondásban a szovjet diplomácia erőfeszítéseivel: a Budapesten és Bécsben működő szovjet tanácsadók támogatásával – kitűnő alkalmat kínált az osztrák rendőrség fellépésére, a kádári Magyarország elleni közhangulat élénkítésére. A magyar külpolitika szempontjából a bécsi fiaskó láthatóan dokumentálta, hogy milyen erős az összefonódás a magyar külügyi szolgálat és az állambiztonság között, ami ismételten elvezetett a két ország között lassan épülő bizalom mélypontra csökkenéséig. Ez jelentette a leg súlyosabb deficitet, amit csak hosszú hónapok során lehetett ellensúlyozni.⁹⁰

88 1959. augusztus 7-én készített jelentésében Kádár (Kertész) József alezredes mint a bécsi rezidentúra volt vezetője beszámolt arról, hogy Pásztor május 2-án délután egyik jó barátjától – nem melleleg az állambiztonság „Blum” fedőnevű ügynökétől – kért tanácsot. „Blum”, aki nem tudott kapcsolatba lépni tartótisztjével, Szombat József őrnaggyal, követségi titkárral, azt javasolta, hogy utazzon el Bécsből. Ő ehelyett a rendőrségre ment. Azaz körültekintőbb módszerekkel a fiaskó még így is elkerülhető lett volna. ÁBTL 3.2.1. Bt-910/3. 43–44.

89 Uo. 29–30. Javaslat. 1958. jún. 12.; uo. 31–32. Jelentés. 1958. okt. 28.; uo. 36–39. Javaslat. 1958. dec. 9.; uo. 49–50. Javaslat. 1960. okt. 13. Az édesanya nyugdíjának megvonására tett javaslatot a Nyugdíjfolyósító Intézet főigazgatója elutasította, tekintettel a jogi alap hiányára.

90 A továbbiakról ld. Iratok i. m. (4. jz.) 19–20. (Bevezető) és 108–109. (31. sz. dokumentum).

Még úgy is, hogy az osztrák kormányzati szervek maguk kínálták fel a lehetőséget az informális elhatárolódásra, amire azonban Puja Frigyes még három évtizeddel később sem vállalkozott emlékirataiban.⁹¹

LAJOS GECSÉNYI

FIASCO AT VIENNA

DIPLOMACY IN THE SHADOW OF STATE SECURITY: THE “TELEKI-KERTÉSZ” AFFAIR – 1958

Within the framework of the Hungarian state security the various secret services specialising in intelligence and counter-espionage came into existence gradually after the communist takeover in 1948. Their area of operation soon extended over the Ministry of Foreign Affairs and the Hungarian embassies abroad. Their fellows, as in all countries in the world, were also employed by the embassies immediately in a diplomatic status. The Hungarian secret services established at the Hungarian embassy at Vienna a department, a so-called residence, as early as 1950. One of its major tasks was to observe the emigres living in Austria and to subvert emigrant organisations. After the Revolution of 1956 the relations between the two neighbouring countries reached a nadir. The reconstruction of the mine barrage along the border, the reception of tens of thousands of Hungarian refugees, and the unjust accusations against Austria with regard to the support given to the revolutionaries, could not fail to have a serious negative effect on the relationship between Vienna and Budapest. Yet, in fact, both countries were interested in the solution of the problems, and it was also urged for from the background by Soviet foreign policy. The way out from the conflict was long and difficult. The first important step was the meeting in November 1957 at Vienna of the two ministers of foreign affairs, where it was agreed upon that negotiations would be started. Yet it soon became evident that the opinions seriously diverged on the method and content of these negotiations. Solution was slowly outlined in the course of foreign consultations, although the revelation of the activities of Hungarian state security agents in Austria repeatedly exerted a harmful influence on the atmosphere of negotiations. An especially grave incident took place in May 1958 at Vienna, when a state security officer, with a diplomatic passport, was assisted by the first secretary of the Hungarian embassy (in fact, an officer of the secret police himself) in trying to blackmail a well-known Hungarian emigree, former MP, and Austrian secretary of the so-called UN Committee of Five, into cooperation. Upon orders by Oscar Helmer, minister of home affairs, the Austrian counter-espionage service not only prevented the action but immediately publicised it, which led to a storm of public indignation. Due to the gravity of the affair, the Austrian government dealt with it in two sessions (one of them extraordinary), looking for the means of a peaceful solution to the crisis. The Hungarian Ministry of Foreign Affairs, on the other hand, took a deliberately provocative stance, falsifying the course of events and refusing to accept the facts themselves, which in the end led to the expulsion of the two pseudo-diplomats. After the leaders of the foreign affairs in both countries had considered the possible consequences of an escalation of the crisis, the conflict was appeased, but it had profoundly undermined Austrian confidence in the Hungarian government.

⁹¹ *Puja F.*: i. m. (9. jz.) 190.